

## Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2015 р. \*

### Спори щодо визнання правочину недійсним

1. Згідно зі ст. 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним.

Для визнання правочину фіктивним необхідно встановити наявність умислу всіх сторін правочину. У разі, якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний.

Фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для вигляду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаним; вчиняючи фіктивний правочин, сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті встановлення правових наслідків.

Ознака вчинення його лише для вигляду повинна бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша намагалася досягти правового результату, такий правочин не може бути фіктивним.

Позивач, який звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повинен довести суду відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. у справі № 6-197цс14*).

2. Статтею 599 ЦК України встановлено, що зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Згідно зі ст. 1046 зазначеного Кодексу за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.

Відповідно до вимог ст. 1048 ЦК України позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором. Якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається на рівні облікової ставки Національного банку України.

У разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики.

За положеннями ст. 1050 ЦК України, якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 цього Кодексу.

Виходячи з положень ч. 2 ст. 625 ЦК України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Звернення до суду з вимогою про повернення всіх сум за договором позики у зв'язку з порушенням умов договору є наслідком невиконання чи неналежного виконання боржником своїх договірних зобов'язань.

Аналіз наведених норм законодавства дає підстави для висновку про те, що у разі прострочення виконання грошового зобов'язання за договором позики позикодавець вправі вимагати від позичальника сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції, а також трьох процентів річних від простроченої суми за весь час прострочення згідно зі ст. 625 ЦК України.

Позикодавець відповідно до ст. 1048 зазначеного Кодексу має право отримати проценти від суми позики, які нараховуються за період з дати отримання коштів позичальником по день повернення позики, якщо інше не було встановлено укладеним між сторонами договором.

\* Закінчення. Попередні частини матеріалу опубліковано в журналі за 2015 р. № 7. — С. 3—13, № 8. — С. 18—26.

Факт повернення суми позики до звернення позивача до суду, але з порушенням встановленого договором позики строку повернення не звільняє боржника від відповідальності, передбаченої статтями 625, 1048 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 квітня 2015 р. у справі № 6-37ц15*).

3. Відповідно до ч. 3 ст. 203 ЦК України волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Згідно із ч. 1 ст. 233 цього Кодексу правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай невідповідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину.

За змістом зазначених норм матеріального права при укладенні договору дарування волевиявлення дарувальника має бути спрямоване на добровільне, безоплатне, без будь-яких примусів (життєвих обставин або впливу сторонніх осіб) відчуження належного йому майна на користь одаровуваного.

Разом з тим правочини, що вчиняються особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай невідповідних умовах, характеризуються тим, що така особа їх вчиняє добровільно, усвідомлює свої дії, але вимушена це

зробити через тяжкі обставини і на вкрай невідповідних умовах, а тому волевиявлення особи не є вільним і не відповідає її внутрішній волі (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2015 р. у справі № 6-232ц14*).

4. Положення статей 215, 216 ЦК України застосовуються лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним, тому вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину.

Отже, реституція є правовим наслідком недійсності правочину і способом захисту цивільних прав, який може бути застосовано до відносин зобов'язального характеру за умови, якщо спір виник між сторонами недійсного правочину (договору).

Витребування майна шляхом віндикації застосовується до відносин речово-правового характеру, зокрема якщо між власником і володільцем майна немає договірних відносин і майно перебуває у володільця не на підставі укладеного з власником договору (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 червня 2015 р. у справі № 6-348ц15*).

## Спори про визнання прилюдних торгів недійсними

1. Аналіз норм Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV) і Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038), якими визначено загальний порядок реалізації нерухомого майна з прилюдних торгів, та норм Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV), зокрема статей 33, 41—49, якими визначено спеціальний порядок реалізації з прилюдних торгів предмета іпотеки, з точки зору колізії загальної та спеціальної норм дає підстави для висновку про таке.

Якщо прилюдні торги з продажу майна проводились на виконання судового рішення про стягнення кредитної заборгованості, а судового рішення про звернення стягнення на предмет

іпотеки немає, то при вирішенні судом питання про наявність чи відсутність порушення встановлених законодавством правил проведення торгів норми Закону № 898-IV до спірних правовідносин не застосовуються, а застосовуються загальні норми, що регулюють правовідносини з реалізації нерухомого майна з прилюдних торгів, — норми Закону № 606-XIV та зазначеного Тимчасового положення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 січня 2015 р. у справі № 6-199ц14*).

2. Виходячи з правового аналізу ч. 5 ст. 58 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV), п. 3.2 Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038) необхідно дійти висновку про те, що звіт про оцінку майна є чинним,

якщо від дня його підписання до дня проведення прилюдних торгів минуло не більше шести місяців. Після збігу цього шестимісячного строку обов'язковою умовою призначення й проведення прилюдних торгів є отримання нового звіту про оцінку майна.

Проведення прилюдних торгів із реалізації майна за ціною, визначеною відповідно до звіту про оцінку майна, який утратив чинність, є порушенням установлених законодавством правил про порядок реалізації майна на прилюдних торгах, у тому числі правил про визначення стартової ціни реалізації майна, а саме: ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV; пунктів 3.2, 3.4 зазначеного Тимчасового положення (*постанови судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України: від 28 січня 2015 р. у справі № 6-227цс14; від 4 березня 2015 р. у справі № 6-18цс15; від 15 квітня 2015 р. у справі № 6-42цс15 та постанова Судової палати у цивільних справах від 22 квітня 2015 р. у справі № 6-85цс15*).

3. Правила проведення прилюдних торгів встановлені Тимчасовим положенням про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 745/4038) у редакції, яка була чинною на момент проведення торгів (далі — Тимчасове положення). Цим

положенням визначено, що прилюдні торги є спеціальною процедурою продажу майна, за результатами якої власником майна стає покупець, який у ході торгів запропонував за нього найвищу ціну, та передбачено певні правила проведення цих торгів.

Пунктом 4.9 Тимчасового положення визначено, що якщо майно не було продане або прилюдні торги не відбулися, то майно знімається з прилюдних торгів.

Згідно з п. 7.3 Тимчасового положення якщо прилюдні торги не відбулися двічі, то майно знімається з торгів, про що спеціалізована організація в триденний термін повідомляє державного виконавця.

Отже, прилюдні торги, проведені 16 травня 2013 р., були фактично третіми, що суперечить Тимчасовому положенню, яким передбачено виключно перші та повторні торги. Крім того, суди встановили, що гарантійний внесок за участь у торгах одним з їх учасників було сплачено після закінчення самих прилюдних торгів, що також є порушенням Тимчасового положення.

За таких обставин висновки суду про правомірність процедури проведення прилюдних торгів, які відбулися 16 травня 2013 р. і на яких відбувся продаж майна, не можна визнати такими, що відповідають вимогам закону (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2015 р. у справі № 6-72цс15*).

## Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. Згідно із ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

У ч. 5 ст. 1061 ЦК України зазначено, що проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав.

Таким чином, проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, по день фактичного їх повернення вкладникові, а також три проценти річних та сума відповідно до індексу інфляції за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 січня 2015 р. у справі № 6-247цс14*).

2. Відповідно до пунктів 6.7, 6.8 Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням (затверджено постановою Правління Національного банку України від 30 квітня 2010 р. № 223; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 6 липня 2010 р. за № 474/17769) банк у разі здійснення недозволеної або

некоректно виконаної платіжної операції, якщо користувач невідкладно повідомив про платіжні операції, що ним не виконувалися або які були виконані некоректно, негайно відшкодує платнику суму такої операції та, за необхідності, відновлює залишок коштів на рахунку до того стану, у якому він був перед виконанням цієї операції. Користувач не несе відповідальності за здійснення платіжних операцій, якщо спеціальний платіжний засіб було використано без фізичного пред'явлення користувачем або електронної ідентифікації самого спеціального платіжного засобу та його держателя, крім випадків, коли доведено, що користувач своїми діями чи бездіяльністю сприяв втраті, незаконному використанню персонального ідентифікаційного номера або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції.

Не встановивши обставин, які безспірно доводять, що користувач своїми діями чи бездіяльністю сприяв втраті, незаконному використанню ПІН-коду або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції, касаційний суд дійшов помилкового висновку про вину користувача як підставу цивільно-правової відповідальності (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 травня 2015 р. у справі № 6-71цс15*).

3. Відповідно до ч. 2 ст. 11 ЦК України підставою виникнення цивільних прав та обов'язків серед юридичних фактів, зокрема, є договори та інші правочини.

За положеннями ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 525 ЦК України).

Згідно з ч. 1 ст. 530 цього Кодексу якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін).

Відповідно до ч. 1 ст. 598 ЦК України зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом.

За змістом ч. 1 ст. 1058 цього Кодексу за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої

сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Згідно із ч. 1 ст. 1060 ЦК України договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад).

Як впливає із змісту укладеного між банком та вкладником договору, його автоматична пролонгація (без додаткового погодження між сторонами) та зміна умов в односторонньому порядку не передбачена. Відповідно, оскільки безпосередньо в договорі встановлено строк його дії — 12 місяців з моменту укладання договору (11 квітня 2008 р.), то з настанням визначеної в договорі дати повернення вкладу (11 квітня 2009 р.) закінчується і дія укладеного між сторонами договору.

Отже, аналіз зазначених вище правових норм та умов договору банківського вкладу дає підстави для висновку про те, що відповідно до ст. 598 ЦК України зобов'язання банку перед вкладником за договором банківського вкладу (депозиту) припинились у строк, встановлений договором банківського вкладу.

Закінчення строку дії договору і невиконання зобов'язань не припиняє зобов'язальних правовідносин, а трансформує їх в охоронні, що містять обов'язок відшкодувати заподіяні збитки, які встановлені договором чи законом.

Однак, ухвалюючи рішення про стягнення з банку на користь вкладника проценти, установлені договором банківського вкладу, за період від початку дії договору до дня фактичного повернення банком вкладу, апеляційний суд, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, вищезазначених положень норм матеріального права до уваги не взяв, положення ч. 1 ст. 1058 та ст. 1061 ЦК України у спірних правовідносинах застосував неправильно та дійшов помилкового висновку про те, що правовідносини сторін, які виникли з договору банківського вкладу, припинилися після фактичного повернення цього вкладу.

Згідно з положеннями частин 1, 2 ст. 1070 ЦК України за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, банк сплачує проценти, сума яких зараховується на рахунок, якщо інше не встановлено договором банківського рахунку або законом. Сума процентів зараховується на рахунок клієнта



у строки, встановлені договором, а якщо такі строки не встановлені договором, — зі спливом кожного кварталу. Проценти, передбачені ч. 1 цієї статті, сплачуються банком у розмірі, встановленому договором, а якщо відповідні умови не встановлені договором, — у розмірі, що зазвичай сплачується банком за вкладом на вимогу.

Отже, 8 грудня 2009 р. між сторонами виникли правовідносини, що впливають з договору банківського рахунку; за користування грошовими коштами, що були на рахунку клієнта, банк повинен був сплатити проценти в розмірі, встановленому цим договором (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 червня 2015 р. у справі № 6-36цс15*).

4. Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 1999 р. № 1596 затверджено Порядок виплати пенсій та грошової допомоги за згодою пенсіонерів та одержувачів допомоги через їх поточні рахунки у банківських установах.

Відповідно до п. 13 зазначеного Порядку сума пенсії, що належала одержувачу і не була зарахована на поточний рахунок у зв'язку

з його смертю, виплачується згідно із ст. 52 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Кошти, переказані платником отримувачу, з моменту їх зарахування на банківський рахунок переходять у власність останнього, який має виключне право розпорядження ними, а банк у свою чергу в межах договору та відповідно до вимог законодавства виконує функції з обслуговування банківського рахунку клієнта (здійснює зберігання коштів, за розпорядженням клієнта проводить розрахунково-касові операції за допомогою платіжних інструментів тощо) і не є набувачем цих коштів.

Кошти після зарахування на рахунок отримувача стали його власністю, втратили свій цільовий статус (пенсії, соціальних виплат) та набули статус вкладу. При цьому перерахування (видача) вкладу можливе лише в порядку і спосіб, визначені законодавством, шляхом отримання спадщини спадкоємцями померлого вкладника (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-535цс15*).

## Спори, що виникають із трудових правовідносин

1. Непроведення з вини власника або уповноваженого ним органу розрахунку з працівником у строки, зазначені в ст. 116 КЗпП України, є підставою для відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 117 цього Кодексу.

Суд визначає розмір відшкодування за час затримки розрахунку на засадах співмірності тільки в разі одночасного вирішення вимог про стягнення належних при звільненні сум за умови часткового задоволення цих вимог.

Оскільки у справі, яка переглядалася, вимоги позивача щодо розміру належних йому при звільненні сум судом задоволені в повному обсязі, то й підстав для застосування принципу співмірності та зменшення розміру відшкодування за час затримки розрахунку при звільненні в суду не було.

Механізм здійснення відповідного розрахунку визначено Порядком обчислення середньої заробітної плати (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100). Під час його проведення слід використовувати формулу, за якою обрахуванню підлягає період затримки за робочі дні з використанням даних про середній заробіток позивача

виходячи з виплат за останні два календарні місяці роботи, що передують події, з якою пов'язана виплата (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. у справі № 6-195цс14*).

2. Відповідно до ст. 236 КЗпП України у разі затримки власником або уповноваженим ним органом виконання рішення органу, який розглядав трудовий спір про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника, цей орган виносить ухвалу про виплату йому середнього заробітку або різниці в заробітку за час затримки.

За змістом п. 10 Порядку обчислення середньої заробітної плати (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100) у випадках підвищення тарифних ставок і посадових окладів на підприємстві, в установі, організації відповідно до актів законодавства, а також за рішеннями, передбаченими в колективних договорах (угодах), як у розрахунковому періоді, так і в періоді, протягом якого за працівником зберігається середній заробіток, заробітна плата, включаючи премії та інші виплати, що враховуються при обчисленні

середньої заробітної плати, за проміжок часу до підвищення коригуються на коефіцієнт їх підвищення.

Виходячи з відкоригованої таким чином заробітної плати в розрахунковому періоді за встановленим у пунктах 6, 7 і 8 розд. IV порядком визначається середньоденний (годинний) заробіток. У випадках, коли підвищення тарифних ставок і окладів відбулось у періоді, протягом якого за працівником зберігався середній заробіток, за цим заробітком здійснюються нарахування тільки в частині, що стосується днів збереження середньої заробітної плати з дня підвищення тарифних ставок (окладів).

Ураховуючи, що у справі, яка переглядалася, за період від часу звільнення позивача до часу поновлення його на роботі підприємство підвищувало розмір тарифних ставок і посадових окладів, при обчисленні середньої заробітної плати за час вимушеного прогулу в період затримки виконання рішення суду заробітна плата позивача підлягала коригуванню на коефіцієнт підвищення тарифних ставок і посадових окладів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. у справі № 6-203цс14*).

3. За змістом статей 54, 57 Закону України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII «Про освіту» (далі — Закон № 1060-XII) держава забезпечує педагогічним і науково-педагогічним працівникам виплату надбавок за вислугу років щомісячно у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи. Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Перелік таких посад, яким гарантовані передбачені ст. 57 Закону № 1060-XII виплати, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963. У ньому до посад педагогічних працівників віднесено посаду методиста.

Дійшовши висновку про те, що займана позивачкою посада належить до категорії педагогічних працівників, суд не врахував, що це питання, крім іншого, регулювалося і нормами Закону України від 17 січня 2002 р. № 2984-III «Про вищу освіту» (статті 46—48), в яких посаду методиста не віднесено до категорії педагогічних та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Саме на цих нормах ґрунтувалося рішення суду від 27 лютого 2013 р., яке набрало законної сили та яким встановлено, що визначені ст. 57

Закону № 1060-XII державні гарантії на позивачку не поширюються. Зазначене рішення існувало на час вирішення судом справи, рішення в якій переглядалося.

Непроведення з вини власника або уповноваженого ним органу розрахунку з працівником у строки, зазначені в ст. 116 КЗпП України, є підставою для відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 117 цього Кодексу.

У разі часткового задоволення позову працівника суд визначає розмір відшкодування за час затримки розрахунку з урахуванням спірної суми, на яку той мав право, частки, яку вона становила у заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи.

Проте зазначені вимоги закону залишились поза увагою суду, хоча у справі, яка переглядалася, вимоги позивачки щодо розміру належних їй при звільненні сум судом задоволені частково (*постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 11 лютого 2015 р. у справі № 6-223цс14*).

4. Відповідно до ч. 1 ст. 60 Закону України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства» порядок прийняття рішень особою, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу, встановлюється статутом акціонерного товариства.

Пунктом 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100) передбачено, що обчислення середньої заробітної плати для оплати часу щорічної відпустки, додаткових відпусток у зв'язку з навчанням, творчої відпустки, додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, або для виплати компенсації за невикористані відпустки проводиться виходячи з виплат за останні 12 календарних місяців роботи, що передують місяцю надання відпустки або виплати компенсації за невикористані відпустки.

Відповідно до п. 10 зазначеного Порядку у випадках підвищення тарифних ставок і посадових окладів на підприємстві, в установі, організації відповідно до актів законодавства, а також за рішеннями, передбаченими в колективних договорах (угодах), як у розрахунковому періоді, так і в періоді, протягом якого за працівником зберігається середній заробіток, заробітна плата, включаючи премії та інші виплати, що враховуються при обчисленні середньої заробітної плати, за проміжок часу до підвищення коригуються на коефіцієнт їх підвищення. На

госпрозрахункових підприємствах і в організаціях коригування заробітної плати та інших виплат провадиться з урахуванням їх фінансових можливостей.

Аналіз наведених норм законодавства дає підстави для висновку про те, що на госпрозрахункових підприємствах і в організаціях коригування заробітної плати та інших виплат провадиться з урахуванням їх фінансових можливостей, а зменшення коефіцієнта підвищення тарифних ставок і посадових окладів на підприємстві — відповідно до актів законодавства, а також за рішеннями, передбаченими в колективних договорах (угодах). Таке рішення приймається органом підприємства відповідно до повноважень, встановлених статутом підприємства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 лютого 2015 р. у справі № 6-234цс14*).

5. Згідно з п. 3 ст. 41 КЗпП України вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи, є підставою для розірвання трудового договору з працівником.

Аморальним проступком є винне діяння такого працівника, що суперечить загальноприйнятим нормам і правилам, порушує моральні устої суспільства, моральні цінності, які склалися в суспільстві, і суперечить змісту трудової функції, тим самим дискредитує службово-виховні, посадові повноваження відповідного кола осіб. Зокрема, аморальними проступками слід вважати появу в громадських місцях у нетверезому стані, нецензурну лайку, бійку, поведінку, що принижує людську гідність, тощо.

Аналіз положень п. 3 ст. 41 КЗпП України та Закону України від 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ «Про освіту» дає підстави для висновку про те, що працівники, які виконують виховну функцію, — вчитель, педагог, вихователь — зобов'язані бути людьми високих моральних переконань і бездоганної поведінки. Отже, якщо педагог недостойною поведінкою скомпрометував себе перед учнями, іншими особами, порушив моральні норми, через що втратив авторитет, дискредитував себе як вихователь, він може бути звільнений з роботи за п. 3 ст. 41 КЗпП України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 лютого 2015 р. у справі № 6-248цс14*).

6. Частиною 2 ст. 40 КЗпП України встановлено, що звільнення з підстав, зазначених у пунктах 1, 2 і 6 цієї статті, допускається, якщо

неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу.

Згідно із частинами 1, 3 ст. 49<sup>2</sup> цього Кодексу про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за два місяці. Одночасно з попередженням про звільнення у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці власник або уповноважений ним орган пропонує працівникові іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації.

Власник є таким, що належно виконав вимоги ч. 2 ст. 40, ч. 3 ст. 49<sup>2</sup> КЗпП України щодо працевлаштування працівника, якщо запропонував йому наявну на підприємстві роботу, тобто вакантну посаду чи роботу за відповідною професією або спеціальністю, чи іншу вакантну роботу, яку працівник може виконувати з урахуванням його освіти, кваліфікації, досвіду тощо.

При цьому роботодавець зобов'язаний запропонувати всі вакансії, що відповідають зазначеним вимогам, які існують на цьому підприємстві, незалежно від того, в якому структурному підрозділі працівник, який вивільняється, працював.

Оскільки обов'язок щодо працевлаштування працівника покладається на власника з дня попередження про вивільнення до дня розірвання трудового договору, за змістом ч. 3 ст. 49<sup>2</sup> КЗпП України роботодавець є таким, що виконав цей обов'язок, якщо працівникові були запропоновані всі інші вакантні посади (інша робота), які з'явилися на підприємстві протягом цього періоду і які існували на день звільнення.

Вжиття роботодавцем заходів для працевлаштування працівника на іншому підприємстві чи після розірвання з працівником трудового договору відповідно до вимог ч. 2 ст. 40, ч. 3 ст. 49<sup>2</sup> КЗпП України не є обов'язком роботодавця (*постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 1 квітня 2015 р. у справі № 6-40цс15*).

7. За змістом ч. 1 ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення.

Згідно зі ст. 117 КЗпП України в разі невилати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити

працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору.

Таким чином, у разі виникнення спору про розміри належних звільненому працівникові сум вимоги про відповідальність за затримку розрахунку підлягають задоволенню в повному обсязі, якщо спір вирішено на користь працівника або такого висновку дійде суд, що розглядає справу. У разі часткового задоволення позовних вимог працівника про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні суд визначає розмір такого відшкодування з урахуванням розміру спірної суми, на яку працівник мав право, частки, яку вона становила у заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи.

У справі, яка переглядалася, вимоги позивача щодо розміру належних йому при звільненні сум суд задовольнив у повному обсязі. Отже, підстав для застосування принципу співмірності та зменшення розміру середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні у суду не було (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 квітня 2015 р. у справі № 6-41цс15*).

8. Відповідно до ст. 3 КЗпП України трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, регулюються законодавством про працю.

Частина 2 ст. 3 цього Кодексу передбачає можливість встановлення особливостей праці, тобто особливостей правового регулювання певних трудових відносин, надаючи окремим підприємствам, установам, організаціям право регулювати трудові відносини їхніми статутами, положеннями.

У ст. 9 КЗпП України закріплено норму, якою забороняється підприємству, установі, організації вводити до своїх внутрішніх нормативних актів умови, які погіршують становище працівників порівняно із законодавством про

працю, в тому числі щодо оплати праці окремих категорій працівників, які визначаються відповідним законодавством і статутами підприємств, установ, організацій.

Аналогічні гарантії передбачені у ст. 22 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці».

Питання про наслідки відступу від положень трудового законодавства при укладенні договорів про працю вичерпно вирішено у ст. 9 КЗпП України, яка імперативно кваліфікує такі умови недійсними без необхідності визнання їх такими в судовому порядку.

Разом з тим у ч. 1 ст. 9<sup>1</sup> КЗпП України встановлюється право підприємства, установи, організації в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів встановлювати додаткові порівняно з законодавством трудові і соціально-побутові пільги для працівників.

Аналіз норми ст. 9 КЗпП України разом з нормами статей 9<sup>1</sup>, 44 цього Кодексу та іншими положеннями законодавства (статті 58, 62 Закону України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства», ст. 39 Закону України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність») дає підстави для висновку про те, що встановлення підприємством, установою, організацією в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів у трудових договорах чи інших угодах додаткових, порівняно із законодавством, трудових чи соціально-побутових пільг для працівників, тобто тих, які покращують їх становище, не може бути приводом для визнання таких умов недійсними.

Враховуючи, що згідно зі ст. 21 КЗпП України предметом трудового договору (контракту) є праця (трудова функція) особи, яка є об'єктом саме трудових правовідносин, які повною мірою врегульовані трудовим законодавством (зокрема, статтями 3, 7, 9, 9<sup>1</sup>, 44 КЗпП України), положення ЦК України щодо умов дійсності правочину та правових наслідків недійсності правочину не підлягають застосуванню для регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з укладенням трудового договору (контракту).

Установивши наявність між сторонами договору трудових правовідносин, які регулюються нормами трудового й спеціального законодавства, та факт укладення цього договору саме у зв'язку з існуванням трудових правовідносин, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що укладений договір не є правочинном у розумінні ст. 202 ЦК України, на який



поширюються передбачені нормами статей 203, 215 цього Кодексу загальні вимоги щодо чинності правочину та який може бути визнаний недійсним із передбачених ЦК України підстав із застосуванням наслідків недійсності правочину (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-530цс15*).

9. Відповідно до ч. 1 ст. 117 КЗпП України в разі невиклати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Згідно із ч. 1 ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення.

Аналіз наведених положень свідчить про те, що невиклата звільненому працівникові всіх сум, що належать йому від власника або уповноваженого ним органу, є триваючим правопорушенням, а отже, працівник може визначити остаточний обсяг своїх вимог лише на момент припинення такого правопорушення, яким є день фактичного розрахунку.

Для встановлення початку перебігу строку звернення працівника до суду з вимогою про

стягнення середнього заробітку за весь час затримки розрахунку при звільненні визначальними є такі юридично значущі обставини, як невиклата належних працівникові сум при звільненні та факт проведення з ним остаточного розрахунку.

Невиклата власником або уповноваженим ним органом належних працівникові при звільненні сум і вимога звільненого працівника щодо їх виплати є трудовим спором між цими учасниками трудових правовідносин.

Згідно із ч. 1 ст. 233 КЗпП України працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

Для звернення працівника до суду із заявою про вирішення трудового спору щодо стягнення середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку встановлено тримісячний строк, перебіг якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично розрахувався з ним (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-116цс15*).

## Спори щодо відшкодування майнової та/або моральної шкоди

1. За змістом ст. 1168 ЦК України моральна шкода, завдана каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, може бути відшкодована одноразово або шляхом здійснення щомісячних платежів. Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

У зазначеній нормі поняття «діти» вжито в розумінні кровної спорідненості з померлим, оскільки особа не набуває особливого правового статусу, пов'язаного з її неповноліттям, а в числі найближчих до померлого осіб отримує право на відшкодування моральної шкоди, яке не пов'язане з віком особи.

Право на відшкодування моральної шкоди, звернення до суду про відшкодування моральної шкоди, заподіяної смертю фізичної особи,

виникає у чоловіка (дружини), батьків (усиновлювачів), дітей (усиновлених), а також осіб, які проживали з нею однією сім'єю, з моменту смерті цієї особи.

До правовідносин, коли виробнича травма мала місце до 1 січня 2004 р. (набрання чинності ЦК України), смерть фізичної особи настала після зазначеної дати, за наявності причинного зв'язку смерті з виробничою травмою, підлягають застосуванню положення ст. 1168 зазначеного Кодексу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 березня 2015 р. у справі № 6-208цс14*).

2. Відповідно до ч. 1 ст. 1172 ЦК України юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків.

Отже, відповідальність юридичної або фізичної особи настає лише у випадках, коли

особа, з вини якої заподіяна шкода, перебуває з організацією в трудових відносинах і шкода заподіяна нею у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків.

При цьому під виконанням працівником своїх трудових (службових) обов'язків розуміється виконання ним роботи, зумовленої трудовим договором (контрактом), посадовими інструкціями, а також роботи, яка хоч і виходить за межі трудового договору чи посадової інструкції, але доручається юридичною або фізичною особою або спричинена необхідністю, як на території роботодавця, так і за її межами. Це можуть бути дії виробничого, господарського, технічного та іншого характеру, вчинення яких безпосередньо входить до службових обов'язків працівника (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 січня 2015 р. у справі № 6-229цс14*).

3. Згідно зі ст. 440<sup>1</sup> ЦК Української РСР, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин, та п. 11 Правил відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 р. № 472<sup>1</sup>) було встановлено обмеження мінімального розміру відшкодування моральної шкоди — не менше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати та максимального розміру відшкодування моральної шкоди, що не може перевищувати двохсот мінімальних розмірів заробітної плати.

Відповідно до ст. 3 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці» мінімальна заробітна плата — це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за

просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт).

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників.

Вищезазначені вимоги закону у поєднанні зі статтями 3 і 8 Конституції України дають підстави для висновку про те, що у випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні з мінімальним розміром заробітної плати чи неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 березня 2015 р. у справі № 6-24цс15*).

4. Цивільно-правова відповідальність юридичної або фізичної особи за завдану майнову шкоду на підставі ст. 1166 ЦК України настає за умови доведеності всіх елементів складу цивільного правопорушення, а саме наявності шкоди, протиправності дій заподіювача шкоди, причинного зв'язку між шкодою та протиправною поведінкою і вини в заподіянні шкоди.

Відсутність шкоди як елемента цивільно-правової відповідальності не дає підстав і для застосування судом норми ст. 1172 ЦК України, оскільки для застосування цієї норми необхідне встановлення факту заподіяння шкоди (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 3 червня 2015 р. у справі № 6-305цс15*).

## Спори, що виникають із житлових правовідносин

1. Відповідно до ст. 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Сторони договору можуть здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки протягом строку дії договору (ч. 1 ст. 631 ЦК України).

Умовами договору передбачено, що розмір оплати за проживання в гуртожитку, згідно з калькуляцією, визначається на підставі наказу ректора.

У разі якщо строк дії договору закінчився, а особа, що заселена в гуртожиток на підставі такого договору, продовжує користуватися

<sup>1</sup> Постанова втратила чинність, але була чинною на час виникнення спірних правовідносин.

майном і отримувати послуги, на неї покладається обов'язок сплачувати за його користування в розмірах, у строки та в порядку, що були визначені договором, строк якого закінчився (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 лютого 2015 р. у справі № 6-231цс14*).

2. За змістом ст. 812 ЦК України предметом договору найму житла можуть бути помешкання, зокрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина. Помешкання має бути придатним для постійного проживання у ньому.

Відповідно до ст. 814 цього Кодексу у разі зміни власника житла, переданого у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця.

Отже, нормами статей 812, 814 ЦК України регулюються правовідносини, що виникають із договору найму (оренди) житла.

Правовідносини щодо користування жилою площею у гуртожитках врегульовані окремою гл. 4 розд. III ЖК Української РСР.

Так, згідно зі ст. 127 ЖК Української РСР для проживання робітників, службовців, студентів, учнів, а також інших громадян у період роботи або навчання можуть використовуватись гуртожитки. Під гуртожитки надаються спеціально споруджені або переобладнані для цієї мети жилі будинки. Жилі будинки реєструються як гуртожитки у виконавчому комітеті районної, міської, районної в місті Ради народних депутатів.

У справі, яка переглядалася, суди не врахували, що спір виник з приводу виселення осіб із приміщення, яке зареєстроване як нежитлове, помилково застосували положення статей 814, 821 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 лютого 2015 р. у справі № 6-6цс15*).

3. За загальним правилом, викладеним у ст. 43 ЖК Української РСР, громадянам, які перебувають на обліку як такі, що потребують поліпшення житлових умов, жилі приміщення надаються в порядку черговості. Це правило поширюється і на осіб, які користуються правом позачергового одержання жилих приміщень, в тому числі й суддів, призначених на роботу в іншу місцевість та у зв'язку з цим включених виконкомом місцевої ради в окремий список осіб, які мають право на позачергове отримання житла.

Перелік категорій осіб, які мають переваги в одержанні жилих приміщень перед іншими категоріями позачерговиків, міститься в абз. 2

ч. 1 ст. 46 ЖК Української РСР, і судді до них не віднесені (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2015 р. у справі № 6-390цс15*).

4. Ордер на жилу площу в гуртожитку може бути видано лише на вільну жилу площу за спільним рішенням адміністрації та відповідного профспілкового комітету підприємства, установи, організації, і цей ордер є єдиною підставою для вселення у жиле приміщення.

Статтями 58, 59 ЖК Української РСР визначені підстави і порядок видачі ордера та визнання ордера на жиле приміщення недійсним. Зокрема, ордер на жиле приміщення може бути визнано недійсним у судовому порядку у випадках подання громадянами таких, що не відповідають дійсності, відомостей про потребу в поліпшенні житлових умов, порушення прав інших громадян або організацій на зазначене в ордері жиле приміщення, неправомірних дій службових осіб при вирішенні питання про надання жилого приміщення, а також в інших випадках порушення порядку і умов надання жилих приміщень.

Ордер на жиле приміщення з огляду на його видачу на зайняте жиле приміщення може бути визнаним недійсним лише у випадку, якщо особа, яка фактично проживає у приміщенні, зайняла його на законних підставах.

Встановивши, що законним правом на проживання у спірній кімнаті гуртожитку наділена лише первісна позивачка, а відповідач вселився до спірної кімнати та проживає в ній у спосіб, який не передбачено законом, суди правильно застосували норми житлового законодавства, задовольнили первісний позов та відмовили у задоволенні зустрічного (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 червня 2015 р. у справі № 6-83цс15*).

5. Згідно із частинами 2, 3 ст. 132 ЖК Української РСР працівників підприємств, установ, організацій, які поселилися в гуртожитку в зв'язку з роботою, може бути виселено без надання іншого жилого приміщення в разі звільнення за власним бажанням без поважних причин, за порушення трудової дисципліни або вчинення злочину. Осіб, які припинили роботу з інших підстав, ніж ті, що зазначені в ч. 2 цієї статті, а також осіб, перелічених у ст. 125 цього Кодексу, може бути виселено лише з наданням їм іншого жилого приміщення.

У справі, що переглядалася, апеляційний суд установив, що на час вселення відповідачів

у будівлю на підставі клопотання командира військової частини будинок не мав статусу гуртожитку, він використовувався як готель для військовослужбовців, відповідачі були прописані за адресою будинку і проживають у ньому з 1993 р.

За таких обставин суд апеляційної інстанції, з висновком якого погодився суд касаційної

інстанції, дійшов правильного висновку про відсутність підстав, передбачених ст. 132 ЖК Української РСР, для виселення відповідачів, які вселилися до житлового приміщення ще до набуття будинком, у якому воно розташовано, статусу гуртожитку (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-191цс15*).

## Спори, що виникають із сімейних правовідносин

1. Згідно із ч. 1 ст. 24 КпШС України майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, а також одержане ним під час шлюбу в дар або в порядку успадкування, є власністю кожного з них (аналогічні положення містяться в пунктах 1, 2 ч. 1 ст. 57 СК України).

Суду під час вирішення спору щодо поділу майна, набутого до 1 січня 2004 р. особами, які проживали однією сім'єю, але не перебували в зареєстрованому шлюбі, необхідно встановити не лише обставини щодо спільного проживання сторін у справі, а й ті обставини, що спірне майно придбавалось сторонами внаслідок спільної праці. Тобто сам факт спільного проживання сторін у справі не є підставою для визнання права власності на половину майна за кожною зі сторін. Частка в такому майні визначається відповідно до розміру фактичного внеску кожного зі сторін, у тому числі за рахунок майна, набутого одним із подружжя до шлюбу, яке є його особистою приватною власністю, у придбання (набуття) майна. Якщо в придбання майна вкладені, крім спільних коштів, кошти, що належали одній зі сторін, то частка в цьому майні, відповідно до розміру внеску, є її власністю.

Тільки в разі встановлення цих фактів і обставин положення ч. 1 ст. 24 КпШС України, ч. 1 ст. 17 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність»<sup>2</sup> вважається правильно застосованим із дотриманням рекомендацій, які містяться в постановках Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 р. № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» та від 22 грудня 1995 р. № 20 «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 березня 2015 р. у справі № 6-211цс14*).

<sup>2</sup> Закон втратив чинність, але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

2. Поряд із нормативним регулюванням правовідносин подружжя (чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) щодо майна, набутого до шлюбу чи за час шлюбу (статті 57, 60—62 СК України), у статтях 7—9, 64, 74, 93—97 цього Кодексу передбачено можливість договірною регулювання цих правовідносин.

Норма ст. 97 СК України надає подружжю право визначати у шлюбному договорі правовий режим майна, набутого до чи під час шлюбу, та не містить заборон або обмежень цього права.

Встановивши, що правовідносини сторін і правовий режим спірного майна врегульовано сторонами в шлюбному договорі, суд обґрунтовано, з урахуванням принципу свободи договору (ст. 8 СК України, статті 6, 627 ЦК України) застосував до цих правовідносин норми шлюбного договору, а не загальні норми СК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 січня 2015 р. у справі № 6-230цс14*).

3. Законодавством не встановлено недійсності правочину при відчуженні спільного сумісного майна подружжя без письмової згоди одного з подружжя, а тому при розгляді спорів про розподіл цінного спірного майна та визнання недійсними правочинів з відчуження такого без письмової згоди одного з подружжя, за умови наявності іншої згоди, суди мають виходити з права одного з подружжя на відповідну компенсацію вартості відчуженого не в інтересах сім'ї майна.

У випадку порушення письмової форми надання згоди на вчинення відчуження цінного спільного майна подружжя (правочину), якщо один з подружжя надав таку згоду усно, а другий з подружжя погодився з такою згодою, то такий правочин може бути визнаний дійсним (*постанова Судової палати у цивільних*



справах Верховного Суду України від 8 квітня 2015 р. у справі № 6-7цс15).

4. За загальним правилом дії законів та інших нормативно-правових актів у часі (ч. 1 ст. 58 Конституції України) норми СК України застосовуються до сімейних відносин, які виникли після набрання ним чинності, тобто не раніше 1 січня 2004 р.

Оскільки підстави для визнання батьківства за рішенням суду, зазначені у ст. 128 СК України, істотно відрізняються від підстав його встановлення, передбачених у ст. 53 КпШС України, при вирішенні питання про те, якою нормою необхідно керуватися при розгляді справ цієї категорії, слід виходити з дати народження дитини.

При розгляді справ про встановлення батьківства щодо дитини, яка народилася до 1 січня 2004 р., необхідно застосовувати відповідні норми КпШС України, беручи до уваги всі докази, що достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства, в їх сукупності, зокрема, спільне проживання й ведення спільного господарства відповідачем і матір'ю дитини до її народження, спільне виховання або утримання ними дитини.

Справи про визнання батьківства щодо дитини, яка народилася не раніше 1 січня 2004 р., суд має вирішувати відповідно до норм СК України, зокрема ч. 2 ст. 128, на підставі будь-яких доказів, що засвідчують походження дитини від певної особи й зібрані з дотриманням норм цивільно-процесуального законодавства.

Суд касаційної інстанції у справі, яка переглядалася, помилково погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій щодо встановлення батьківства стосовно дитини, яка народилася у 1998 р., на підставі норм СК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 лютого 2015 р. у справі № 6-20цс15*).

5. Системний аналіз статей 57, 60, 61 СК України дає змогу дійти висновку про те, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними.

Під час здійснення поділу майна в судовому порядку суд повинен виходити з презумпції рівності часток, а також з вимог ст. 71 СК України, відповідно до якої поділ майна, що є об'єктом

права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі або реалізується через виплату грошової компенсації вартості його частки у разі неподільності майна (ч. 2 ст. 364 ЦК України). При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 71 СК України, речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

У справі, яка переглядалася, суд встановив, що нерухоме майно (нежитлові будівлі) набуто особою в період шлюбу та використовується нею для здійснення підприємницької діяльності.

Разом з тим, зробивши висновок, що спірне майно належить до правового режиму спільної сумісної власності подружжя, суд апеляційної інстанції водночас дійшов взаємовиключних висновків про те, що це майно належить особі як фізичній особі-підприємцю, та не вирішив по суті спір щодо поділу зазначеного майна (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 березня 2015 р. у справі № 6-21цс15*).

6. Належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільністю участі подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи ст. 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Тобто критеріями, за якими спірному набутому майну можна надати режим спільного майна, є: 1) час набуття такого майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття); 3) мета придбання майна, яка дозволяє надати йому правовий режим спільної власності подружжя.

Тільки в разі встановлення цих фактів і визначення критеріїв норма ст. 60 зазначеного Кодексу вважається застосованою правильно.

У зв'язку з викладеним грошові кошти, внесені одним із подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал цього товариства за рахунок спільних коштів подружжя, стають власністю цього товариства, а право іншого з подружжя на спільні кошти трансформується в інший об'єкт — право вимоги на виплату частини вартості такого

внеску. При цьому одним із визначних є той факт, що грошові кошти набуті подружжям під час їх спільного проживання.

Тому сам по собі факт придбання спірного майна приватним підприємцем для його використання у своїй підприємницькій діяльності не може бути підставою для визнання такого майна об'єктом права особистої приватної власності одного з подружжя.

Отже, якщо один з подружжя є учасником господарського товариства і вносить до його статутного капіталу майно, придбане за

рахунок спільних коштів подружжя, то таке майно переходить у власність цього підприємства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2015 р. у справі № 6-38цс15*).

## Спори у справах про захист прав споживачів

1. Відповідно до ст. 16 Закону України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (далі — Закон № 85/96-ВР), ст. 979 ЦК України договір страхування — це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Отже, за своєю правовою природою договір страхування є договором про надання послуг.

Згідно із Законом України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» (далі — Закон № 1023-ХІІ) цей Закон регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

А відповідно до п. 22 ст. 1 Закону № 1023-ХІІ споживач — фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

На підставі аналізу зазначених вище правових приписів та з урахуванням п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від

12 квітня 1996 р. № 5 «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» можна дійти висновку, що до відносин, які регулюються нормами Закону № 1023-ХІІ, належать, зокрема, відносини, які виникають при укладенні договору страхування.

У ч. 5 ст. 10 Закону № 1023-ХІІ встановлено, що в разі коли виконавець не може виконати (прострочує виконання) роботу (надання послуги) згідно з договором, за кожний день (кожну годину, якщо тривалість виконання визначено у годинах) прострочення споживачеві сплачується пеня у розмірі трьох відсотків вартості роботи (послуги), якщо інше не передбачено законодавством.

Одночасно законодавством, що регулює правовідносини у сфері страхування, визначено, що в разі несплати страховиком страхувальникові або іншій особі страхової виплати страховик зобов'язаний сплатити неустойку в розмірі, встановленому договором або законом (ст. 992 ЦК України).

Згідно з ч. 4 ст. 16 Закону № 85/96-ВР однією з істотних ознак договору страхування є визначення в ньому відповідальності за невиконання або неналежне виконання умов договору.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що положення щодо відповідальності страховика, закріплені в Законі № 85/96-ВР та гл. 67 ЦК України, є спеціальними нормами права, а в Законі № 1023-ХІІ — загальними.

Розмір неустойки як відповідальність страховика за договором страхування має бути визначено в такому договорі. Якщо ж такий розмір не було визначено сторонами

в договорі страхування, то до спірних правовідносин застосовується ч. 5 ст. 10 Закону № 1023-XII, якщо укладений договір страхування спрямований на задоволення особистих потреб застрахованої особи.

На підставі наведених правових приписів, принципу заборони притягати особу двічі за одне й те саме правопорушення, а також правил застосування конкуренції правових норм, за умови, що укладений договір страхування спрямований на задоволення особистих потреб застрахованої особи, страховик несе відповідальність у вигляді розміру неустойки, визначеного в договорі страхування (у разі відсутності визначення розміру в договорі — у розмірі, визначеному в Законі № 1023-XII) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 березня 2015 р. у справі № 6-126цс14*).

2. Закон України від 19 червня 2003 р. № 978-IV «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» (далі — Закон № 978-IV), затверджені відповідно до нього Правила фонду фінансування будівництва та укладені на їх підставі договори регулюють систему фінансово-кредитних механізмів при будівництві житла та дії суб'єктів цієї системи (довірителів, управителів, забудовників) при організації будівництва, фінансуванні цього будівництва та здійсненні операцій з нерухомістю.

У статтях 19, 20 зазначеного Закону передбачено порядок і підстави передачі інвестору у власність об'єкта інвестування та проведення взаєморозрахунків після введення будинку в

експлуатацію за фактичними даними згідно з обмірами БТІ та на підставі акта прийняття-передачі об'єкта.

Цими нормами одночасно визначено управителя як особу, відповідальну за проведення остаточних розрахунків з довірителями, та встановлено, що головною умовою для цих взаєморозрахунків є фактична площа (тобто реальна, дійсна) об'єкта інвестування.

З огляду на це важливою обставиною для проведення взаєморозрахунків між інвестором і управителем є відповідність результатів обмірів БТІ площі інвестування реальним, дійсним показникам.

Отримання інвестором у власність об'єкта інвестування з дотриманням процедури і строків, передбачених статтями 19, 20 Закону № 978-IV, не може бути підставою для відмови йому в захисті порушеного права у передбаченому законом порядку у разі встановлення невідповідності обмірів БТІ реальним показникам (статті 3, 15, 16 ЦК України).

Встановивши у справі, яка переглядається, що фактична площа переданого інвестору об'єкта інвестування за результатами повторних обмірів БТІ менша від проектної і фактично ним оплаченої та що це зменшення не є наслідком здійснених ним перебудов (переобладнання), суд на підставі ст. 19 Закону № 978-IV і пунктів 5, 3.4 Правил фонду дійшов обґрунтованого висновку про обов'язок управителя повернути довірителью надмірно сплачені кошти (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 квітня 2015 р. у справі № 6-45цс15*).

## Оскарження дій та/або актів державного виконавця

1. Виконавчі дії з реалізації предмета іпотеки, на яке звертається стягнення за рішенням суду або за виконавчим написом нотаріуса, проводяться за спеціальним порядком відповідно до ст. 41 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) шляхом продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження.

Водночас, якщо виконавчі дії вчиняються на підставі судового рішення про стягнення заборгованості та за відсутності судового рішення або виконавчого напису нотаріуса про звернення стягнення на предмет іпотеки, то вони регулюються загальними нормами

Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV), а не нормами спеціального Закону України № 898-IV.

Встановивши такі обставини, суд касаційної інстанції не врахував, що у разі коли державний виконавець вчиняє дії на виконання рішення суду про стягнення кредитної заборгованості, а судового рішення чи виконавчого напису нотаріуса про звернення стягнення на предмет іпотеки немає, то при вирішенні питання про наявність чи відсутність у діях державного виконавця порушень слід виходити із загальних норм Закону № 606-XIV. У зв'язку

з цим суд безпідставно застосував до спірних правовідносин норми Закону № 898-IV, що призвело до неправильного вирішення справи

(постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 лютого 2015 р. у справі № 6-238цс14).

## Розгляд заяв про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню

1. Згідно зі ст. 88 Закону України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями — не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Відповідно до п. 1 Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172) для одержання виконавчого напису для стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами подаються, зокрема, оригінал нотаріально посвідченої угоди; документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Та обставина, що на час вчинення виконавчого напису в суді вже існував спір щодо розміру заборгованості за вищезазначеним кредитним договором, спростовує висновок суду про безспірність заборгованості боржника (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 4 березня 2015 р. у справі № 6-27цс15; від 11 березня 2015 р. у справі № 6-141цс14).

2. Відповідно до ст. 88 Закону України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат» нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями — не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено

інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Пунктом 286 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5<sup>3</sup>) передбачено, що при вчиненні виконавчого напису нотаріус повинен перевірити, чи надано на обґрунтування стягнення документи, зазначені в Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172; далі — Перелік).

Відповідно до п. 1 Переліку для одержання виконавчого напису для стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами подаються, зокрема, оригінал нотаріально посвідченої угоди; документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання.

Отже, безспірність заборгованості підтверджують документи, передбачені Переліком, нотаріус під час вчинення виконавчого напису не встановлює прав та обов'язків учасників правовідносин, а лише перевіряє наявність необхідних документів.

Встановивши у справі, яка переглядається, що банк надав нотаріусу всі необхідні документи, що підтверджують безспірність заборгованості, наявність доказів належного направлення та отримання позивачем письмової вимоги про усунення порушень та іпотечну вимогу, суди дійшли обґрунтованого висновку про відмову в позові, а та обставина, що зазначена сума заборгованості за кредитом більша, ніж у повідомленні, не свідчить про наявність спору (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2015 р. у справі № 6-158цс15).

<sup>3</sup> Наказ втратив чинність, але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.



## Розгляд заяв про скасування рішення третейського суду

1. Сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом, а рішення третейського суду може бути оскаржено в порядку, передбаченому ЦПК України (ст. 17 цього Кодексу).

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 6 Закону України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди» (далі — Закон № 1701-IV) третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів).

Частиною 2 ст. 51 Закону № 1701-IV передбачено, що рішення третейського суду може бути оскаржене сторонами, третіми особами, а також особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, у випадках, передбачених цим Законом, до компетентного суду

відповідно до встановлених законом підвідомчості та підсудності справ.

Рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване в тому числі й з підстави, якщо справа, у якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону, а також якщо третейський суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участі у справі (пункти 1, 5 ч. 3 ст. 51 Закону № 1701-IV).

Вирішення питання про стягнення аліментів за договором утримання батьків повнолітніми дітьми підпадає під дію п. 1 ч. 3 ст. 51 Закону № 1701-IV і не підлягає розгляду третейським судом, оскільки перебуває поза його компетенцією.

Особа, що не брала участі в справі, може оскаржити рішення третейського суду у випадку порушення її прав чи законних інтересів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. у справі № 6-181цс14*).

## Розгляд заяв про неоднакове застосування судом касаційної інстанції норм процесуального права, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі

1. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України провадження у цивільній справі може бути закрито з підстав наявності рішення в іншій справі, що набрало законної сили, якщо в обох справах є тотожними одночасно сторони, підстави і предмет позову.

Закриваючи провадження у справі, яка переглядається, суд не звернув уваги на відмінність складу і вартості майна подружжя, про виділ з якого заявлено позов, та на зміну підстав і предмета позову, що призвело до неправильного застосування п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2015 р. у справі № 6-79цс15*).

2. Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини право на виконання рішення, яке виніс суд, є невід'ємною частиною «права на суд», а ефективний захист сторони у справі, а отже, і відновлення справедливості, передбачає зобов'язання адміністративних органів виконувати рішення (наприклад, п. 41 рішення Європейського суду

з прав людини у справі «Горнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 р.).

Згідно зі ст. 1 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження.

З огляду на зазначене ухвала суду про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, є перепорою у завершенні судового провадження і в реалізації громадянином його гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод «права на суд», а оскільки така ухвала унеможливує виконання судового рішення про задоволення вимог кредитора, тому перешкоджає подальшому розгляду та провадженню у справі (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-608цс15*).

3. Відповідно до ч. 2 ст. 297 ЦПК України до апеляційної скарги, яка не оформлена відповідно до вимог, встановлених ст. 295 цього Кодексу, а також у разі несплати суми судового збору застосовуються положення ст. 121 цього Кодексу.

Згідно з підпунктом 8 п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі — Закон № 3674-VI) за подання до суду апеляційної скарги ставка судового збору становить 50 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги, а у разі подання позовної заяви майнового характеру — 50 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми.

Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 5 вказаного Закону від сплати судового збору звільняються інваліди I та II груп, законні представники дітей-інвалідів і недієздатних інвалідів I та II груп.

За положеннями ч. 4 ст. 105 ЦК України до ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи, яка припиняється; ліквідатор

такої юридичної особи представляє її у відносинах з третіми особами та виступає в суді від її імені.

У справі, яка переглядалася, апеляційну скаргу подано ліквідатором ТОВ, який відповідно до ст. 105 ЦК України управляє справами юридичної особи, що припиняється, представляє її у відносинах з третіми особами та виступає в суді від її імені. Отже, суд дійшов правильного висновку про те, що положення п. 9 ч. 1 ст. 5 Закону № 3674-VI щодо звільнення від сплати судового збору інвалідів I та II груп не поширюються на особу, яка подала апеляційну скаргу, як ліквідатора ТОВ, тому підстав для звільнення її від сплати судового збору немає (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 6-694цс15*).

## До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файлу .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1,5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковані на фотопапері без тиснення або записані на електронному носії (формат відповідного файлу .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі в місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Згідно із постановою Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/01 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК Украї-

ни» наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри ВНЗ чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і міс-

це видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносок має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим видавцям до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише за умови, якщо буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням з автором.